

Ideál Sokrates

Matúš Porubjak

Porubjak, M.: Ideál Sokrates. In: *Ostium*, roč. 15, 2019, č.3.

Zuzana Zelinová: *Paideia v sokratovskej filozofii*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2018, 196 s.

V predhovore svojej knihy Zuzana Zelinová píše, že sú to práve hrdinovia rôznych príbehov, ktorí konštitujú naše charaktery oveľa účinnejšie než akákoľvek iná výchovná metóda, a to vďaka slobode, s ktorou si ich vyberáme a príbehu, ktorý nám ich zasadzuje do zmysluplného kontextu. Nedá mi inak, než s autorkou hlboko súhlasiť a zároveň ma teší, že os jej knižky venovanej výchove, teda *paidei*, tvorí jeden z najfascinujúcejších filozofických príbehov všetkých čias – príbeh Sokrata vytvorený jeho nasledovníkmi, sokratikmi. Tento príbeh však so sebou prináša mnohé výkladové úskalia a nezhody medzi akademikmi. Viaceré z nich autorka v predhovore načrtáva formou otázok: „Akým spôsobom Sókratés vychováva, ak nemá žiadne poznanie? Je kritikom starej výchovy? Striktne odmieta Homéra a básnikov? Bráni sa erotickej túžbe a vedie svojich žiakov k „platonickej“ láske? Je sokratovská *paideia* aktuálna aj v súčasnosti?“ (s. 12 – 13). Práve odpovediam na ne je Zelinovej knižka venovaná, je pokusom predstaviť taký obraz sokratovského filozofa – vychovávateľa, ktorý by ich uspokojivo vysvetlil.

Kniha obsahuje nasledujúce časti: *Latinské skratky, Zoznam skratiek, Jazyková poznámka, Predhovor, Úvod*, ďalej štyri hlavné kapitoly (*I. Vychovávateľ v sokratovskej tradícii myslenia – od Mytologického Cheiróna k Sokratovi; II. Metóda výchovy – negatívna a pozitívna fáza; III. Vzťah medzi žiakom a vychovávateľom – Erós paidagógos; IV. Epilóg: Sokratovská paideia v súčasnosti*), ďalej *Záver, anglické Summary a Použitá literatúra* (rozčlenená na literatúru primárnu – kritické vydania a preklady a zrkadlové vydania, a na literatúru interpretačnú).

V úvode autorka načrtáva základné problémy a pojmy, s ktorými sa pri interpretácii antickej výchovy stretávame, ako napr. *paideia* či *agógé*, a ich rôzne preklady a uchopenia. Ďalej kriticky reflektuje kľúčové a dnes už klasické práce venujúce sa tejto problematike (W. W. Jaeger, H.-I. Marrou, A. G.

Beck), dôležité súčasné kompendiá (W. M. Bloomer, Yun Lee Too), ako aj domácu tvorbu na tomto poli (A. Kalaš, V. Suvák, J. Cepko, U. Wollner, M. Porubjak). Odhaľuje tiež konceptuálne východisko svojej práce (tradičné delenie *paideie* na starú a novú) a identifikuje jej hlavný cieľ, ktorým je „výskum v oblastiach sokratovskej filozofie výchovy, ktoré vykazujú prvky kontinuity so staršou tradíciou, následná identifikácia a deskripcia týchto prvkov, ktorá bude rešpektovať kultúrnohistorický kontext ich vzniku a využitia“ (s. 26).

Jednoznačné stanovenie cieľa považujem za jednu z najsilnejších stránok knihy. Autorka v hlavných kapitolách nevyčerpáva čitateľa súpisom jednotlivých typov *paideí*, ale sústreďí sa na jej aspekty v kontexte sokratiky. Zároveň ide *ad fontes*, pričom neskĺzava do „platonizovania“ ale berie ako relevantné zdroje aj ďalšie kľúčové obrazy Sokrata (Xenofón, Antisthenés, čiastočne Aristofanés). Okrem kritiky staršej interpretačnej literatúry sa neváha konfrontovať aj s modernými interpretáciami, pričom jej závery sú dobre podložené. Text je oprostený od nadbytočných deskripcií a hlavný dôraz sa kladie na analýzu a argumentáciu. Oceniť tiež treba výbornú znalosť antických kultúrnych reálií a množstvo podnetných interpretácií, ktoré kniha prináša.

Prvú kapitolu autorka venuje podobám archaického vychovávateľa zachyteného v básnickej, predovšetkým epickej tradícii. Za určujúce považuje tri vlastnosti takéhoto vychovávateľa: umenie liečiť (reprezentované kentaurom Cheirónom), umenie viesť presvedčivú reč (reprezentované homérovským hrdinom Foinixom) a schopnosť prezentovať *paideutický* ideál (reprezentovaným archaickým božským pevcem - *aoidom*). V ďalších kapitolách sa k nim postupne znovu vracia, keďže všetky tri dokresľujú spôsob výchovy sokratovského vychovávateľa a jeho špecifický vzťah, ktorý si vytvára so svojimi žiakmi.

Druhá kapitola sa venuje skúmaniu výchovnej metódy v sokratovskej tradícii myslenia. Analýze sú tu podrobené Xenofontov a Platónov portrét Sokrata, pričom pri oboch autorka identifikuje negatívnu a pozitívnu časť výchovy a prepojenie so starou *paideiou* nachádza iba pri pozitívnej časti. Oba portréty sú vhodne doplnené analýzou Antisthenovej formy výchovy. Kapitola sa tiež venuje téme Platónovho ambivalentného postoja voči básnickej tradícii. Autorkin prístup k tejto téme umožní pozitívne zhodnotiť básnickú tradíciu ako jeden z nástrojov pozitívnej časti sokratovskej výchovy. Zvlášť cenná je Zelinovej komplexná analýza pozitívnej fázy sokratovskej výchovy, teda takej, ktorá nielen naučí žiaka umeniu argumentácie (*elenchos*), ale pozitívne určuje aj praktické konanie a prináša istý typ návodu na cnostný život. Práve táto fáza býva mnohými autormi podceňovaná alebo celkom ignorovaná.

Tretia kapitola skúma akým spôsobom sokratovská tradícia reinterpretovala *paiderastický* vzťah žiak - vychovávateľ, a ako pri tom zmenila archaický koncept Eróta/eróta. Hlavnými interpretačnými textami sú v tomto prípade Platónove dialógy *Alkibiadés I.* a *Hostina*, a Xenofontove *Spomienky na Sokrata*, konkrétne pasáž, v ktorej sa Sokrates stretáva s hetérou Theodotou. U Platóna sa ako cieľ *paiderastického* vzťahu ukazuje spoločné prekonávanie vášnivej erotickej lásky Sokrata a žiaka s cieľom nadobudnúť puto priateľstva (*filia*). U Xenofonta sa vychovávateľ snaží nájsť taký spôsob výchovy, ktorý korešponduje so špecifickou povahou žiaka, čím v ňom vyvolá priateľskú lásku. Tá žiaka vedie k tomu, aby napodobňoval Sokratove spôsoby a správanie. Spoločnou črtou Platónovho aj Xenofontovho modelu pedagogického vzťahu je, že Sokrates počas výchovy mení svojho žiaka a zároveň aj sám seba.

Posledná štvrtá kapitola sa venuje otázke, či je sokratovská *paideia* možná aj v súčasnosti. Autorka správne uvádza, že v striktnom slova zmysle o prenositeľnosti nie je možné hovoriť. Avšak motívy tejto výchovy sú neustále aktuálne, ako ukazujú aj viacerí moderní autori, ktorí tento typ výchovy analyzujú a aplikujú. Zelinová sa konkrétne venuje dvom modelom sokratovskej výchovy, ktoré nachádzame v súčasnom diskurze. Sú nimi „model Theaitétos“, založený na schopnosti rodiť krásne myšlienky a na vzájomnej priateľskej láske medzi vychovávateľom a žiakom. Tento model pomáha

žiakovi porozumieť komunite a všeobecnému kontextu, a je často využívaný v modernej pedagogike. Druhým modelom je „testovací model“, v ktorom zohráva hlavnú úlohu *elenchos*. Model nachádza svoje využitie napr. v investigatívnej žurnalistike, súdnej praxi či v súčasnom filozofickom diskurze.

Záverom musím pochváliť veľmi dobre zvolenú obálku knihy. Autorka, s láskavým udelením autorských práv dedičov, pre ňu zvolila známu kresbu Homéra od Vincenta Hložníka (pôvodne súčasť ilustrácií vydania Okálovho prekladu *Íliady* a *Odysey*). Na prvý pohľad sa môže zdať absurdné, že kniha s názvom *Paideia v sokratovskej filozofii* má na obálke Homéra. Po jej prečítaní je však zrejmé, že zámerom sokratovcov bolo podobne zobrazit samotného Sokrata. Ako veľkého učiteľa Grékov, ako toho, kto neprišiel, aby starú homérovskú výchovu poprel a zlikvidoval, ale aby na ňu nadviazal, skúmal ju a naplnil novým obsahom.

doc. PhDr. Matúš Porubjak, PhD.
Katedra filozofie a aplikovanej filozofie
FF UCM v Trnave
Nám. J. Herdu 2
917 01 Trnava
e-mail: matus.porubjak@ucm.sk